

Мороз Ольга Олександрівна,
молодший науковий співробітник
НДЛ освітології Київського
Університету імені Бориса Грінченка

МЕДІА-ОСВІТА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ

У статті розкрито історичний аспект розвитку медіа-освіти. Автор акцентує увагу на поглядах науковців щодо визначення та сутності медіа-освіти, аналізі основних теорій та концепцій її реалізації.

Ключові слова: медіа-освіта, концепції медіа-освіти, теорії медіа-освіти.

Актуальність проблеми і мета статті

Сучасне суспільство характеризується розвитком глобальної інформаційної інфраструктури, в якій обмін інформацією не має обмежень у просторі і часі, а сама інформація стає найголовнішим ресурсом. Сьогодні від людини вимагається не стільки оволодіння якоюсь спеціальною інформацією, скільки уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, бути мобільною, освоювати нові технології, самонавчатися, шукати і використовувати відсутні знання чи інші ресурси. У зв'язку з цим актуальним постає дослідження розвитку медіа-освіти, основним завданням якої є «підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття інформації, навчити людину розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, оволодівати способами спілкування на підставі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів і сучасних інформаційних технологій» [5, с. 134].

Актуальність звернення до проблеми розвитку медіа-освіти зумовлена, зокрема, ще й такими чинниками, як-то:

- насиченість сучасного суспільства засобами масової інформації;
- високий рівень споживання медіа продукції;

- ідеологічне значення медіа, їх вплив на свідомість суспільства;
- швидке зростання кількості медіа інформації;
- ускладнення механізмів управління медіа простором;
- зростання значення візуальної комунікації та інформації в усіх галузях життя людини;
- поширення національних і міжнародних процесів приватизації інформації;
- прогностична функція медіа-освіти, що полягає у всебічній підготовці школярів та студентів з урахуванням вимог майбутнього.

Основна частина

Термін «медіа-освіта» є калькою з англійської «media education», де перша частина – абревіатура «mass media communication» (засоби масової інформації). Застосування цього терміна в Україні є досить неоднозначним, оскільки в українській мові немає прямого відповідника, а термін «комунікативна освіта» не відповідає цілком змісту, який вкладається у словосполучення «медіа-освіта». До того ж поняття «медіа-освіта» може по-різному тлумачитись та набувати специфічних формулювань і в окремих зарубіжних країнах. Такі визначення як «візуальна грамотність» (США), «програма соціокультурної освіти» (Франція), «активні юні телеглядачі» (Франція) є тому підтвердженням [9, с. 70].

Найбільшого поширення в країнах Заходу набули такі тлумачення «медіа-освіти» [10, с. 44 – 50]:

- надання та одержання знань, джерелом яких є засоби масової інформації (ЗМІ);
- надання та одержання знань про ЗМІ;
- різновиди суспільно корисних знань, здобутих завдяки ЗМІ в поєднанні зі знаннями про них самих.

В Енциклопедії освіти НАПН України зазначається, що медіа-освіта – (лат. Media – засіб) – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її

між суб'єктом (автором медіа тексту) і об'єктом (масовою аудиторією), а саме: друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет [3, с. 481].

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники визначають медіа-освіту як:

- «напряму у педагогіці, представники якого виступають за вивчення школярами закономірностей масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно тощо [2, с. 203].
- «напряму сучасної педагогіки, який передбачає вивчення школярами закономірностей масової комунікації / преси, радіо, телебачення, кіно, відео тощо/, підготовку їх до життя в сучасному інформаційному світі, опанування вмінь сприймати й осмислювати різну інформацію, особливо за допомогою технічних засобів» [7, с. 308].
- «процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприймання, інтерпретації, аналізу й оцінки медіа-текстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіа-техніки» [8, с. 38].
- «науково-освітня сфера діяльності, яка ставить за мету допомогти індивідові сформувати психологічний захист від маніпуляції чи експлуатації з боку мас-медіа і розвинути / прищепити інформаційну культуру...» [1, с. 512].

Як бачимо, термін «медіа-освіта» на сьогодні однозначного трактування не має.

В англійськомовних країнах термін «медіа-освіта» досить часто замінюється аналогом «медіа-грамотність» («media literacy»). Однак, у франкомовних країнах поширено саме термін «медіа-освіта» («l'éducation aux medias»). Так саме у іспаномовних – «education para los medios» (медіа-освіта) або німецькомовних «medienpädagogik» (медіа-педагогіка) [4, с. 78].

Фахівці, які вивчають історію розвитку медіа-освіти, пов'язують її походження з поширеним у 40-50-х роках напрямом у педагогіці, коли навчання учнів спрямовувалося на краще розуміння творів кіномистецтва. Саме на цей період припадає розквіт учнівських кіно-клубів. Проте вже з другої половини 60-х років зарубіжні вчені починають розглядати процес масової комунікації і пов'язану з ним освіту в значно ширшому контексті. До уваги беруться не лише мистецтвознавчі, культурознавчі та семантичні аспекти цього явища, а й соціальні соціально-психологічні і навіть політичні його визначники.

У 60-70-ті роки стосунки школи і ЗМІ розглядалися надто спрощено: школа мала використовувати їх для власних навчально-виховних потреб, а ЗМІ створювати відповідні навчальні фільми, програми та посібники.

Ідею щодо започаткування розвитку медіа-освіти генерувала ЮНЕСКО. Фундаторами стали видатні вчені і публіцисти А. Діозед, А. Моль, К. Норденстренг, М. Сушон та ін. Як один із результатів – у 1973 р. Міжнародною радою з питань кіно і телебачення було запропоновано впровадити у вищу та середню школу «навчання засобів масової комунікації». Тоді ж уперше зроблено спробу з'ясувати зміст, форми і методи навчання, яке дістало узагальнену назву «медіа-освіта»: озброєння переважно теоретичними і практичними навичками опанування сучасних засобів масової комунікації, які розглядаються як невід'ємна складова специфічної та автономної галузі педагогічних знань. Причому, на думку фахівців, медіа освіту слід розрізняти від ЗМІ як допоміжних у викладанні деяких шкільних дисциплін, наприклад, математики, фізики чи географії [9, с. 71].

В 60–70-ті роки зарубіжними вченими було запропоновано три оригінальні концепції реалізації медіа-освіти.

Одна з них дістала назву «візуальна грамотність» (visual literacy), або (media literacy), поєднувала в собі біхевіористичні та естетичні погляди Дж. Дьюї, а також досягнення північноамериканських учених у галузі теорії інформації та теорії масової комунікації (Г. Лассуел, М. Маклюен, К. Шенон, В. Шрамм та ін.). Вона ґрунтується на тій ідеї, що людина в сучасному світі

знає впливу різноманітних стимулів як природного, так і соціокультурного походження. Усна та писемна мова, музика, рухомі та статичні образи, природні явища – ось лише деякі, котрі вона повинна сприйняти, зрозуміти і використати належним чином. Дещо модифікована модель цієї концепції набула популярності в Австралії (Дж. Селлар).

Інша концепція зародилась у Великобританії та Франції наприкінці 60-х – на початку 70-х років. У ній відбилася схвильованість з приводу негативного впливу на дітей і підлітків ЗМІ через низький художній рівень значної частини мас-медійної продукції («масова культура», «поп-культура»), насилля та секс на екрані, соціально-політичну дезінформацію юнацтва. Головним завданням медіа-освіти було визначено вироблення у школярів «імунітету» проти спроб маніпулювати їхньою свідомістю; ефективним «щепленням» мало стати формування критичного мислення (Ж. Берже, А. Дал, Л. Мастерман, М. Сушон та ін.).

Ще одна концепція була оприлюднена на початку 70-х років у Фінляндії і мала здебільшого соціально-педагогічне спрямування. Термін, запропонований у 1970 р. президентом У. Кекконеном, «інформаційний імперіалізм» характеризував нерівність і у розподілі інформаційних ресурсів між розвиненими державами та країнами третього світу, внаслідок чого останнім загрожувало національне та культурне пригноблення. У контексті цієї концепції ЗМІ розглядаються як єдиний організм, що відіграє суттєву роль у життєдіяльності сучасного суспільства.

Найбільш повний аналіз теорій медіа-освіти подається у праці О. Федорова [8], де дослідником виділяється:

1. *«Ін'єкційна» теорія медіа-освіти.* Її часто називають «протекціоністською» (запобіжною від шкідливих впливів медіа), «теорією громадянського захисту» (тобто, знову ж, захисту від медіа) чи «теорією культурних цінностей» (мається на увазі, що негативному впливу медіа протиставляються «вічні цінності класичної культурної спадщини»). Передбачається, що медіа справляє потужний (переважно негативний) вплив на

аудиторію. Головна мета медіаосвіти в межах цієї теорії полягає в тому, щоб пом'якшити негативний ефект надмірного захоплення медіа. Такий підхід особливо популярний в США. Деякі американські педагоги керувалися цією теорією, починаючи з 1930-х – 1940-х рр.: вони розглядали медіа як «агента культурної деградації». У 1990-х рр. «захисний» рух одержав підтримку з боку утвореної при ЮНЕСКО Міжнародної палати «Діти і насильство на екрані». Ця організація, що співпрацює з багатьма медіа-педагогами світу, влаштовує міжнародні науково-педагогічні конференції, випускає спеціальні журнали, інтернет-сайти, книги, присвячені проблемі негативного впливу медіа на дитячу аудиторію, у першу чергу – в плані зображення насильства. Утім більшість учасників цього руху добре розуміють, що крім боротьби проти «екранного насильства» варто активно розвивати й медіаосвіту школярів і молоді, спрямовану на формування критичного, самостійного творчого мислення.

2. *Теорія медіа-освіти як джерела «задоволення потреб» аудиторії.* Її теоретичною основою є ідея «споживання і задоволення» у сфері медіа. Мається на увазі, що вплив медіа на аудиторію обмежений, учні можуть самі правильно обирати й оцінювати медіатекст відповідно до своїх потреб. Відтак пріоритет медіа-освіти вбачається в тому, щоб допомогти особистості одержати з медіа максимум користі. Ця концепція цілком протилежна «ін'єкційній». Якщо перша концентрується на негативному впливі медіа, то друга – на його позитивному ефекті. Водночас теорія задоволення потреб досить близька до теорії медіаосвіти як формування «критичного мислення», тому що і тут, і там йдеться про те, щоби розвивати уміння правильно обирати і критично оцінювати медіатекст. Однак є й істотна різниця: у першому випадку медіа-педагоги спираються на «позитивні» сторони інформації, а у другому – на «негативні», тобто прагнуть захистити аудиторію від маніпулятивного впливу медіа.

3. *«Практична» теорія медіа-освіти.* Цей підхід відомий також під назвою «медіа-освіта як таблиця множення». Мається на увазі, що студенти повинні вміти працювати з медіа-апаратурою так само добре, як знати таблицю

множення. «Практичні» медіа-педагоги вважають, що вплив медіа на аудиторію обмежений, головне – навчити використовувати медіаапаратуру. Звідси – підвищена увага до вивчення техніки, формування практичного уміння користуватися апаратурою, в тому числі й для створення власних медіатекстів.

4. *Теорія медіа-освіти як засобу формування «критичного мислення».* Її основою, швидше за все, можна вважати теорію, в якій мас-медіа уявляються «четвертою владою», що поширює моделі поведінки і соціальні цінності серед різнорідної маси індивідуумів. Звідси випливає основна мета медіа-освіти: захистити учнів від маніпулятивного впливу медіа. У процесі навчання студенти знайомляться з особливостями впливу медіа на індивіда і суспільство за допомогою так званих «кодів» (умовностей-символів, наприклад, у телерекламі). Розвивається критичне мислення студентів стосовно медіатекстів. Вважається, що студентам треба дати орієнтири в умовах надлишку різної інформації, навчити грамотно сприймати її, розуміти, аналізувати, мати уявлення про механізми і наслідки її впливу на глядачів, читачів і слухачів. Адже однобічна чи спотворена інформація потребує осмислення. Відтак вважається корисним, щоб студенти могли визначити:

- розбіжності між поданими і загальновідомими фактами, що потребує додаткової перевірки;
- надійність джерела інформації;
- припустимі і неприпустимі твердження;
- розбіжності між головною і другорядною інформацією;
- упередженість суджень;
- нечіткі чи двозначні аргументи;
- логічну несумісність у ланцюзі міркування;
- силу аргументу тощо.

5. *Марксистська теорія медіа-освіти.* Основною тут є думка, що мас-медіа здатні потужно маніпулювати громадською думкою і масовими настроями на користь певних соціальних груп, що дитяча аудиторія є найпростішою мішенню для такого впливу. Звідси випливає пріоритет медіа-

освіти: викликати в аудиторії бажання змінити систему масової комунікації (якщо при владі в країні перебувають сили, далекі від марксистських теорій), чи, навпаки, вселити думку, що сформована система медіа – найкраща (якщо влада належить марксистам), у цьому випадку посилено критикується медіа-культура інших. Стратегія навчання зводиться до вивчення політичних, соціальних та економічних аспектів медіа, аналізу численних суперечностей, що містять ці аспекти з точки зору певного класу .

6. *Семіотична теорія медіа-освіти*: мас-медіа часто прагнуть завуалювати багатозначний знаковий характер своїх текстів, а це загрожує свободі споживання інформації. Аудиторія, у першу чергу – дитяча (рівень середньої школи і нижче), надто пасивна стосовно «читання» медіа-текстів. Відтак мета медіа-освіти – допомогти «правильно читати» медіа-текст. Основним змістом медіа-освіти стають коди і «граматика» медіа-тексту, тобто мова медіа, а педагогічною стратегією – навчання правилам декодування медіа-тексту, опису його змісту, асоціацій, особливостей мови тощо. Семіотична теорія медіа-освіти є повною протилежністю марксистській теорії, оскільки акцентує увагу на проблемі мови медіа, а не на політичному чи соціальному змістові медіа-тексту. Своїми підходами до аналізу текстів ця теорія дещо нагадує теорію формування критичного мислення аудиторії.

7. *Культурологічна теорія* стверджує, що масмедіа скоріше пропонують, аніж нав'язують свою інтерпретацію дійсності. Аудиторія ж, зі свого боку, завжди перебуває у процесі діалогу з медіатекстами. Вона не просто «зчитує» інформацію, а вкладає різні змісти в медіатексти, самостійно їх аналізує. А звідси впливає головна мета медіа-освіти: допомогти зрозуміти, як медіа можуть збагатити сприйняття, знання тощо. В якості змісту медіа-освіти тут виступають її «ключові поняття», ролі, які відіграють у суспільстві стереотипи, що поширюються за допомогою медіа. Медіа-педагоги прагнуть навчити оцінці і критичному аналізу медіатекстів.

8. *Естетична теорія медіа-освіти* багато в чому збігається з культурологічною теорією. Однак тут головна мета полягає в тому, щоб

допомогти зрозуміти основні закони і мову художнього спектра інформації, розвивати естетичне (художнє) сприйняття і смак, здатність до кваліфікованого аналізу художніх медіа-текстів. Ось чому основний зміст медіа-освіти спирається на вивчення мови медіа-культури, авторського світу творця художнього тексту, історію медіа-культури (кіномистецтва, художнього телебачення тощо).

Слід відзначити, що медіа-освіта, насамперед, – вчення «про засоби масової інформації, а не навчання «з використання засобів масової інформації».

Висновки.

Медіа-освіта сприяє повноцінному сприйняттю різнопланової за походженням інформації та успішній адаптації людини в нових інформаційних умовах сучасного суспільства.

Медіа-освіта спрямована на реалізацію таких виховних і дидактичних цілей, як: збагачення учнів досвідом невербального спілкування, всебічно розвиваючи їхні перцептивні здібності; навчання розуміти різні види невербальних повідомлень; забезпечення механізмів психологічного дистанціювання та психологічного захисту від впливів ЗМІ; озброєння навичками критичної оцінки мас-медійної інформації; активізація участі молоді у діяльності ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина А.К. Формування медіакомпетентності викладача засобами аудіовізуальних технологій [Електронний ресурс] / А.К. Волошина. // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – № 23. – С. 510-518.– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко ; голов. ред. С. Головка. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Задорожна Н.Т., Кузнецова Т.В. Медіа-освіта: енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень / Н.Т. Задорожна, Т.В. Кузнецова. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Казаков Ю.М. Медіаграмотність сучасного фахівця як компонент професійної культури [Електронний ресурс] / Ю.М. Казаков // Вісник Черкаського університету. – 2008. – № 157. – С. 78 – 82. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/
5. Кунченко В. І. Нова парадигма освіти у просторі медіакультури інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / В. І. Кунченко // Вісник Черкаського університету. – 2008. – № 120. – С. 133 – 137. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/
6. Куценко О. Медіаосвітні моделі: концептуальний підхід до нових освітніх технологій [Електронний ресурс] / О. Куценко // Сучасні проблеми художньої освіти в Україні . – 2008. – № 4. – С. 125 – 137. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/spkho/2008_4/pdf%5cho-4_2008_p-125-137_kutsenko.pdf
7. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
8. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика / А.В. Федоров. – Ростов : ЦВВР, 2001. – 708 с.
9. Шумаєва С. П. Медіа освіта: історичні і культурологічні аспекти розвитку // Рідна школа. – № 5 (880), травень. – 2003. – С. 70-72.
10. Шумаєва С.П. До питання медіа освіти в школі // Педагогіка і психологія: науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. – 2000. – № 4 (29). – С. 44 – 50.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.01 - Загальна педагогіка та історія педагогіки

Мороз О.О.

Медіа-освіта: історичний аспект розвитку

Кількість бібліографічних посилань — 10.

Мороз О.А.

Медиа-образование: исторический аспект развития

В статье рассматривается исторический аспект развития медиа-образования. Автор акцентирует внимание на научных взглядах относительно определения и сущности медиа-образования, анализе основных теорий и концепций его реализации.

Ключевые слова: медиа-образовани, концепции медиа-образования, теории медиа-образования.

Moroz O.

Media-education: Historical Aspect of Development

In the article the historical aspect of media-education development is examined. The author emphasizes on the scientific views in relation to determination and essence of media-education, analysis of basic theories and conceptions of its realization.

Keywords: media-education; conceptions of media-education; theories of media-education.